

Türkiye'nin Coğrafi İşaret Niteliğindeki Jeolojik Değerleri¹

Turkey's Geological Values in Geographical Indications

Güven ŞAHİN*
Süheyla BALCI AKOVA**

Öz

Son yılların en fazla gündeme taşınan konularından biri olan “Coğrafi İşaret” uygulaması zanaat ürünlerinden yemeklere, tarım ürünlerinden jeolojik değerlere değin pek çok ürün grubunu kapsamaktadır. Söz konusu uygulama esasında belli ve de temel özelliğini sınırlı bir coğrafi sahadan alan ürünlerin kalitesini koruyarak ilerleyen yıllarda da aynı kalitede varlığını korumasını sağlamak amacıyla geliştirilmiş, Fransa çıkışlı bir uygulamadır. Söz konusu uygulamayla ülkelerin birer alamet-i farikası olan ürünler için hem sürdürülebilirlik temelli bir üretim politikası benimsenmekte hem de ürünlerde zamanla meydana gelebilecek dejenerasyonun önüne geçilmek hedeflenmektedir. Bir kısım jeolojik değerler de bu kapsamda koruma altına alınarak ilerleyen süreçte taklit ürünlerle ulusal ve uluslararası pazarlarda yaşanabilecek haksız rekabetin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Burada jeolojik değerlerle dikkat çeken husus coğrafi işaret kapsamında orta ve uzun vadede sürdürülebilirliği mümkün olamayacak tek ürün grubu olmasıdır. Nitekim bahis konusu bu doğal kaynaklar, aynı zamanda tükenbilir kaynaklardır. Türkiye’de de coğrafi işaret konusuna yoğun bir şekilde eğilimiyle jeolojik değerler de hızla bu kapsamda koruma altına alınmaya başlamıştır. 2019 itibariyle Türkiye’nin toplam 9 jeolojik değeri coğrafi işaret kapsamına alınmıştır. Öte yandan Türkiye’nin bu anlamda potansiyelinin çok yüksek bir ülke olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de coğrafi işaret kapsamına alınabilecek doğal taşlar, mineraller ve taş işlemeciliği ürünlerinden toplam 23 değer ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jeolojik Değerler, Taşlar, Mineraller, Taş İşlemeciliği, Coğrafi İşaret, Türkiye.

Abstract

Geographical indication application which is one of the most ultimate issues of recent years covers many product groups from craft products to food, from agricultural products to geological values. In fact, the application in question is a French application, developed to ensure that the products which have a certain and basic nature from a limited geographical area are maintained in the same quality for years to come. With this application, a sustainable production policy is adopted for products that are a hallmark of the countries and it is aimed to prevent degeneration that may occur over time in the products. Some geological values are protected in this context, and in the following process, counterfeit products are tried to be prevented from unfair competition in national and international markets. The point that draws attention with geological values here is that it is the only product group that cannot be sustained in the medium and long term under the geographical sign. As a matter of fact, these natural resources are also consumable sources. Together with an indication of intensive tendency to geographical indication issues in Turkey, geological values have also started to be taken under protection. As from 2019, Turkey's total 9 geological values were included in the geographical indication. On the other hand, it should also be mentioned that Turkey is a country that has a very high potential in this sense. In this study, 23 values in total from natural stones that can be taken to indicate geographical coverage in Turkey, minerals and stone processing products are dealt with.

Key words: Geological values, Stones, Minerals, Stone processing, Geographical indications, Turkey.

Giriş

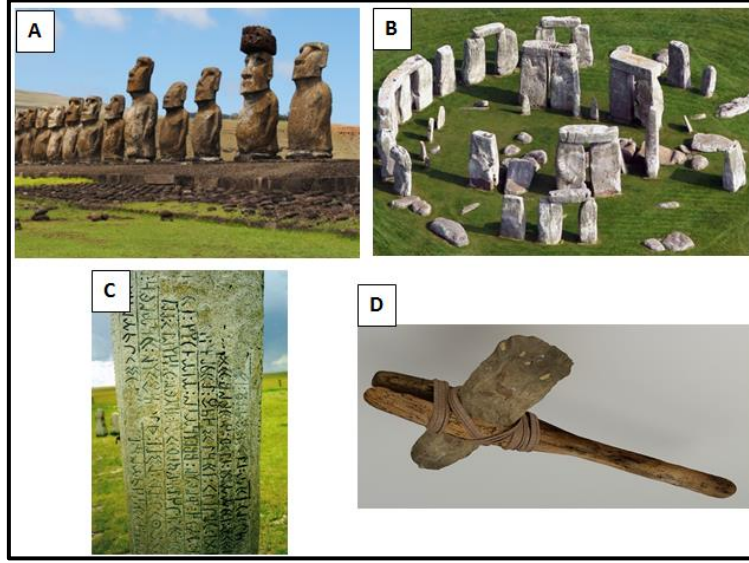
İlk insanların kullandıkları ilk aletler tahta ve taşlardan olmuştur. Mızrak uçlarının yapımında, avladıkları hayvanları kesip derisini yüzmeye, çakmak taşıyla ateşin kontrolünü sağlamada, yerleşik hayata geçtiklerinde zirai alanda (Düven / düğen taşı gibi), inanç ve sanat hayatında (Heykellerin, putların yapımı gibi), boya imalatında (Lapislazuli/Lacivert Taşı gibi) ve hatta sağlık amaçlı SPA’larda kullanımı ile türlü şekillerde taşlar insan hayatında var olmuş ve de var olmaya devam edecektir (Taşlıgil ve Şahin, 2016: 608). Taşlar, bu şekilde kullanımları yanı sıra ibadethaneler, köprüler, anıtlar, yollar gibi pek çok yapının da temel malzemesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Fotoğraf 1). Son olarak bu gruptaki

¹Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 25644 numaralı SDK-2017-25644 kodlu Doktora Projesi olarak desteklenmiş olup ilgili birime desteklerinden ötürü teşekkür ederiz.

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya ABD., güven.sahin@ogr.iu.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, balova@istanbul.edu.tr

kıymetli ve yarı kıymetli bir kısım mineraller ise mücevher yapımında kullanılan oldukça kıymetli doğal kaynaklardır.

Fotoğraf 1: Tarihsel süreçteki çeşitli doğal taş kullanımlarına örnekler:

A: Moailer (Paskalya Adası), **B:** Stonehenge (BK), **C:** Orhun Yazıtları (Moğolistan), **D:** Taş Balta Örneği

Türkiye bir kısım mineral ve kayaçların varlığı konusunda çok fakir (Elmas, yakut gibi kıymetli taşlarda) olmasına karşın bazılarında da çok büyük bir zenginliğe sahiptir (Mermerler ve granitler gibi). Bu gruptan mermerlerin ise dünya doğal taş sektöründe özel bir yeri ve tanınırlığı söz konusudur. Günümüzde Türk mermerleri dünyanın pek çok ülkesinde yoğun ilgi görmektedir. Örneğin; Vatikan'ın en önemli kiliselerinden biri olan Saint Pierre kilisesinin girişindeki sütun ve kaplamalarda *Afyonkarahisar Mermeri / Afyon İscehisar Mermeri*; Beyaz Saray (ABD)'daki basın açıklaması yapılan alan, Alman ve Fransa Parlamentosu ile ABD Temsilciler Meclisi *Elazığ Vişne Mermeri*'nin kullanıldığı tanınmış mekanlardandır (Taşlıgil ve Şahin, 2016: 609). Günümüzde 650 farklı renk ve dokuda/desende mermer çeşidi tespit edilmiş olup bunlardan 290 kadarı Türkiye'de bulunmaktadır. Bununla beraber bazı özel mermerler ise bilinen rezervler doğrultusunda sadece Türkiye'de çıkartılmaktadır (*Denizli Traverteni, Amasya Beji Mermeri, Elazığ Vişne Mermeri* gibi).

Şekil 1: 2019 İtibariyle coğrafi işaret kapsamındaki mineraller ve kayaçların dağılımı

Türkiye’de 2019’un başı itibariyle toplam 394 coğrafi işaret kapsamına ait ürün bulunmakta olup bunların da sadece tablo 1’de belirtilen % 2.3’ü kadarı jeolojik değerlerden oluşmaktadır. Türkiye’nin coğrafi işaret kapsamında potansiyelinin çok yüksek olduğu bu ürün grubu, geçmişten beri uluslararası pazarlarda türlü mineral ve kayaçlarıyla kendini göstermiştir. Bu anlamda Türk mineral ve kayaçlarının kayda değer bir tanınırlığı ve buna bağlı haklı bir şöhreti olduğunu söyleyebiliriz. 2019 itibariyle coğrafi işaret olan 9 mineral ve kayaç içerisinde şüphesiz *Eskişehir Lületaş* ve *Oltu Taşı* en yaygın bilinen çeşitlerdir. Süs taşları içerisinde tanınırlığı sonradan artan ve bu anlamda kısa sürede büyük mesafe kat edilen *Çubuk Agat Taşı* ise yöredeki başarılı altyapı çalışmaları ile kısa sürede daha da geniş kitlelerce tanınır hale gelebilecektir. Bu gruptaki diğer ürünler daha ziyade endüstriyel manada, sivil mimaride ve kamusal alanların düzenlenmesinde kullanılan yapı taşları olduğundan süs taşları kadar popülerlik kazanamamıştır. Fakat bunlar içerisinde *Afyon Mermeri*, çok uzun süredir bir kalite göstergesi olarak büyük pazarlarda aranan bir mermer olmasının yanı sıra *Denizli Traverteni* ve *Marmara Beyaz* da ismen tanınırlığı yaygın olan coğrafi işaretlerdir. Bunlar içerisinde çok yaygın bir alanda kullanılmasına karşın Bergama ile özdeşleştirilememiş *Bergama Graniti* ve *Amasya Beji Mermeri* ise tanınırlığı daha az olan ürünler olmuştur. Tablo 1’de görüldüğü üzere söz konusu bu 9 coğrafi işaretin 6 tanesi Menşe Adlı, 3 tanesi de Mahreç İşaretli olmak üzere tescillenmiştir. Tüm bunlar içerisinde coğrafi işaret olan bir ürün için en uygun sınırlandırma *Denizli Traverteni* için yapılmıştır. Benzer şekilde *Amasya Beji Mermeri* için de uygun bir sınırlama yapılmış olsa da diğerleri için sadece il ve ilçe belirtilerek sınırlamaya gidilmiştir ki, coğrafi işaret kapsamındaki ürünler için uygun olmayan bir sınırlama olmuştur.

Tablo 1: 2019 Yılı itibariyle coğrafi işaret kapsamındaki mineraller ve kayaçlar

No	Coğrafi İşaret	İşaret Türü	İl	Coğrafi Sınır
1	Eskişehir Lületaş	Menşe	Eskişehir	Eskişehir il sınırları.
2	Mardin Taşı	Menşe	Mardin	Mardin il sınırları.
3	Afyon Mermeri	Menşe	Afyon	Afyon ili, İncehisar ilçesi.
4	Denizli Traverteni	Menşe	Denizli	Honaz Ballık Boğazı-Pamukkale Akköy-Çardak Hayrettin, Şaryeri Köyleri-Honaz Karateke, Emirazizli Köyleri-Honaz Aşağıdere Köyü-Çameli İlçesi Çevresi-Gölemezli Honalılar Boğazı-Büyük Menderes Havzası-Çardak Yenibağlar Köyü-Tavas Kale mevkilerinde çıkartılmakta olup tüm Denizli ilçeler ve yerleşim alanlarıdır.
5	Oltu Taşı	Mahreç	Erzurum	Türkiye geneli
6	Bergama Graniti	Mahreç	İzmir	İzmir ili Bergama ilçesi Kozak Yaylası
7	Çubuk Agat Taşı	Menşe	Ankara	Ankara iline bağlı Çubuk ilçesi
8	Marmara Adası Mermeri / Marmara Beyaz / Marmara Mermeri	Mahreç	Balıkesir	Marmara Adası (Balıkesir’in Marmara ilçesi)
9	Amasya Beji Mermeri	Menşe	Amasya	Amasya ili Merkez ilçesinin Çivi, Akyazı, Musa, Eliktekte (Tekke), Yağmur, Kervansaray ve Yördenik (Siracevizler) köyleri; Amasya ili Göynücek ilçesinin Gaffarlı, Tencirli ve Başpınar köyleri ile Tokat ili Zile ilçesinin Kervansaray, Karakaya ve Baculu köyleri.

Yukarıda sayılan coğrafi işaret kapsamındaki mineraller ve kayaçlar yanı sıra Türkiye’de bu gruba girebilecek çok sayıda daha jeolojik değer ve bunların işlenmesiyle ortaya konmuş ürün bulunmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Çalışmamız kapsamında 2016 – 2019 yılları arasında muhtelif defalar düzenlenen arazi çalışmalarında Türkiye'nin coğrafi işaret kapsamına alınabilecek jeolojik değerleri bir bütün olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda söz konusu jeolojik değerlerin jeoloji araştırmalarındaki gibi ele alınmasından ziyade konunun İktisadi Coğrafya ve coğrafi işaret uygulamasına yönelik incelemesi yapılmıştır. Türkiye'de hala yeni denilebilecek coğrafi işaret uygulaması kapsamında bu gruptaki ürünlerin bir bütün halinde ele alınmamış olması bu alanda bir çalışma yapma zorunluluğu doğurmuştur. Nitekim ekseriyetle mineraller ve kayalar Jeoloji alanından araştırmacılarla teknik özellikleriyle ele alınmış, az sayıdaki mineral ve kayaç ise Güzel Sanatlar ve Coğrafya alanından araştırmacılarca incelenmiştir. Öte yandan her türlü kayacın da coğrafi işaret olamayacağını özellikle belirtmek gerekir. Her ne kadar bu çalışmada coğrafi işaret olabilecek jeolojik değerlerin tümünü ele almış olduğumuzu söylemek güçse de ilk etapta uygulama kapsamında ele alınması gerekenlere dikkat çekmek hedeflenmiştir. Nitekim saha çalışmalarımız kapsamında coğrafi işaret olması mümkün olan bir kısım jeolojik değerlerle ilgili neredeyse literatürde bilgi bulunmamakta, bazılarında ise çok yüzeysel, teknik olmayan bilgiler bulunmaktadır. Bu gruptaki çoğu ürünün ise rezerv, üretim ve ticaret bilgileri bulunmamaktadır. Bu açıdan söz konusu değerlerin coğrafi işaret kapsamına ivedilikle alınması, ürünlerle ilgili çok daha sıkı bir denetim mekanizmasını gerektireceğinden bu alandaki veri boşluğu da doldurulmuş olacaktır.

Araştırmamız kapsamında Bartın – Kurucaşile; Bitlis – Ahlat; Yozgat – Aydıncık; Çorum – Mecitözü, Ankara – Çubuk, Muğla – Milas, Bilecik – Osmaneli ve Hatay – Defne'de saha çalışmaları yapılmıştır. Saha çalışmalarımız kapsamında ürünün niteliğine göre üretici (Ham üretim yapan işletmeler) ile taş işlemeciliği yapan ustalarla mülakatlar yapılmıştır. Görüşmeler kapsamında özellikle sektörel durum ve faaliyetin geleceğine yönelik sorular yöneltilmiştir. Buna göre söz konusu ürünlerin coğrafi işaret olduktan sonra ya da olması halinde sektörel manada yaşanabilecek gelişmeler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte birkısım jeolojik değerle ilgili olarak uzaktan yardım alınarak mevcut durumu ele alınmaya çalışılmış, bazılarında ise günümüzde üretim yapılamadığından sadece eski bilgilere ulaşılabilmektedir (Simav Ateş Opali gibi). Bu gibi değerlere, her ne kadar üretim söz konusu olmasa da, dikkat çekilmesindeki amaç ilerleyen süreçte güncellenecek rezerv bilgileri ile bu ürünlerin de coğrafi işaret olmasının mümkün olabileceği olmasıdır.

Araştırmamız kapsamında çok farklı gruptan çeşitli jeolojik değerler söz konusudur. Örneğin; süs taşları yanı sıra işlendikten sonra türlü şekillerde kullanımları bulunan taştan araç gereçler de bulunmaktadır. Bunları belli bir hiyerarşi içerisinde daha anlaşılır bir şekilde sunmak adına 4 grup halinde ele alınması uygun bulunmuştur. Buna göre;

- ❖ Türlü amaçlı kullanılan taşlar,
- ❖ Süs taşları / yarı değerli taşlar,
- ❖ Yapı malzemesi taşlar,
- ❖ Diğerleri; taş işlemeciliği ürünleri gibi.

Yukarıdaki sınıflamaya göre ele almış olduğumuz çeşitli taşlar, çoğunlukla mermer (Gerçek mermer), granit veya tanınmış süs taşları (Eskişehir Lületaşı, Oltu Taşı gibi) gibi fazlaca tanınmayan, literatürde de haklarında fazla bilgi bulunmayan değerlerdir. Araştırmamıza konu olan taşların gruplarına göre sıralandığı tablo 2 ve şekil 2'den de anlaşıldığı üzere Türkiye gibi büyük bir ülkenin tüm jeolojik değerlerini sıralamak mümkün olmamıştır. Fakat bir başlangıç niteliğinde ivedilikle coğrafi işaret olabilirliği söz konusu olan değerlere dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Elbette belirtilen toplam 19 jeolojik değer ve devamında işlemecilik ürününün tümünün sürdürülebilir üretimi olup olamayacağı da ancak

kapsamlı rezerv çalışmaları sonrasında kesinlik kazanabilecektir. Nitekim ekonomik olma özelliğini yitirmiş ve bilinen rezervi ciddi ölçüde tükenmiş olan jeolojik değerlerin coğrafi işaret kapsamına alınması sektöre yönelik bir anlam ifade etmeyecektir.

Tablo 2: Coğrafi işaret kapsamına alınabilecek jeolojik değerler

No	Jeolojik Değerler	İl / Yöre
	Türlü Amaçlı Kullanılan Taşlar	
1	Kurucaşile Taş Sac	Bartın / Kurucaşile
2	Ahlat Taşı	Bitlis / Ahlat
Süs Taşları / Yarı Değerli Taşlar		
3	Yozgat Ametisti	Yozgat / Aydıncık
4	Dursunbey Ametisti	Balıkesir / Dursunbey
5	Kıbrısık Taşı	Bolu / Kıbrısık
6	Simav Ateş Opali	Kütahya / Simav
7	Mecitözü Taşı	Çorum / Mecitözü
8	Oltu Zümrüdü	Erzurum / Oltu
9	Milas Diasporu (Zultanit)	Muğla / Milas
Yapı Malzemesi Taşlar		
10	Elazığ Vişne Mermeri	Elazığ / Alacakaya
11	Muğla Beyaz Mermeri	Muğla
12	Eskipazar Sarı Traverteni	Karabük / Eskipazar
13	Eskipazar Köşüre Taşı	Karabük / Eskipazar
14	Bayburt Taşı	Bayburt / Merkez ve Aydıntepe
15	İskenderun Siyahı	Hatay / İskenderun
16	Ankara Taşı	Ankara ve Kırıkkale
17	Karacabey Siyahı	Bursa / Karacabey
18	Bilecik Beji	Bilecik
19	Lefke Taşı	Bilecik / Osmaneli
Diğerleri: Taş İşlemciliği Ürünleri		
20	Defne Taş İşlemciliği (Hatay) ve Oniks İşlemciliği ürünleri	

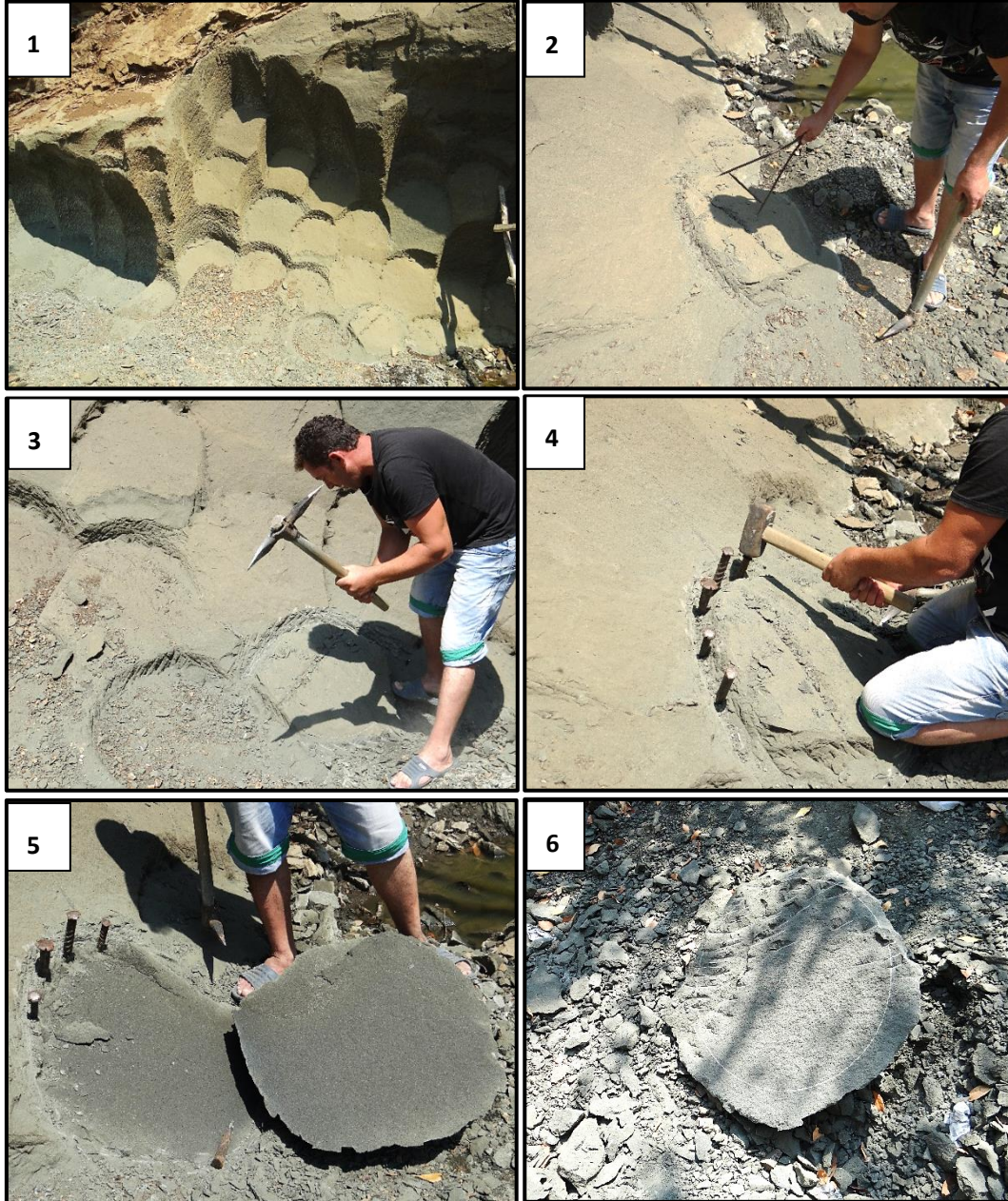
Şekil 2: Coğrafi işaret olabilecek jeolojik değerlerin coğrafi dağılımı

Türlü amaçlı kullanılan taşlar

Bu grupta işlendiği vakit türlü şekillerde değerlendirilen taşlar bulunmaktadır. Söz konusu 2 taş, yemek pişirme amaçlı ürünlerin tasarımında (Sac, tava, barbekü gibi)

kullanılabildiği gibi peyzajda türlü şekillerde (Heykel, çeşme gibi) ve mezar taşı, duvar panoları gibi ürünlerin yapımında da kullanılmaktadır.

Kurucaşile Taş Sac: Yörede “Karaman Taş Sacı” olarak da bilinmektedir. Yapılan görüşmelerden hareketle en iyimser tahminle 150 yılı aşkın bir mazisi olduğu anlaşılmıştır. İlk olarak fırın / ocak taşı olarak kullanılıyorken daha sonraları sac amacıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Esasında Bartın / Kurucaşile için coğrafi işaret niteliğinde olan bu ürünle ilgili hâlâ bir girişim söz konusu olmamıştır. Oysaki çıkış yeri ve işlenmesi yanı sıra yöre sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliği bakımından yöre için tipik bir coğrafi işaret mahiyetindedir.

Fotoğraf 2: *Bartın Taş Sac* işleme aşamaları: 1: Taşın çıkartıldığı açık ocak; 2: Sac çapının pergelle belirlenmesi; 3: Kazmalarla çevresinin oyulması; 4: Demir kazıkların çakılması; 5: Taşın kendini Anakayadan bırakması; 6: Taşın yontulması için pergelle çevresinin belirlenmesi

Fotoğraf 3: *Bartın Taş Sac* işleme aşamaları: **1:** Taş sacın kaba yontulması; **2:** Kaba yontma işlemi tamamlanmış sac; **3:** Islatıldıktan sonra yapılan ince yontma; **4:** Zımpara işlemi yapılarak istiflenmiş taş saclar; **5:** Yol kenarlarında satışa sunulan sobalı taş sac örnekleri; **6:** *Bartın taş sacının* farklı tasarımlarından bir örnek

Kurucaşile – Karaman Köyü yolu üzerinde yol yarmasından çıkartılan (Bazen yamaç boyunca daha yüksek kesimlerden de çıkartılmaktadır) taşlar kullanılmaktadır. Üst Kretase yaşlı arazide yayılış gösteren bir çeşit silt taşı olan bu taşlar iklim şartlarından etkilenmediğinden aflöre etmiş taşlar da kullanılabilir. Yörede 3 farklı kalitede taş çıkmakta olup ustalar bu taşların elde edildiği damarları kalitesine göre kategorize etmişlerdir. Buna göre en iyi kalite taşlar özellikle dere yatağı çevresinde çıkanlardır. En yoğun rezerv ise Akgüney ve Balıkyolu mevkiidir.

Taşlardan genel olarak 35, 55, 65 ve 80 cm.'lik saclar yapılmaktadır. Bunlardan 55 cm.'lik *Kurucaşile Taş Sacı* günde 1 saatlik mesaiyle 4 tane yapılabilir. Her ne kadar kısa süren bir işlem olarak görülse de yoğun bir kol gücü ve ustalık gerektirmektedir. Yaklaşık 1 saatlik sürecin 20 – 25 dakikası ocaktan çıkarma, yarım saat kaba yontma ve 10 dakika da ince yontması sürmektedir. Fakat ocaktan çıkarma işlemi ancak ustası tarafından kısa sürede yapılabilir, aksi takdirde taş istendiği gibi kendini bırakmayacak, kırık veya biçimsiz çıkacaktır. Yontulmuş *Kurucaşile Taş Sacı*, yemeklik yağ ile yağlanıp fırınlarda 2 – 3 saat kurumaya bırakılır ve sonrasında kullanıma hazır hale gelmiş olur. Sonrasında yağlama ile bir nevi taşlar sırlanmış olur. Ocaktan çıkan 55 cm. çapındaki taş sac, 4 cm. kalınlıkta ve 20 kg. ağırlığında olup işlendikten sonra 1.5 cm. kalınlıkta 6 – 10 kg. arasında olmaktadır. Saclarda tercihe bağlı kapak ve kulp da tasarlanmaktadır. *Kurucaşile Taş Sacı* işlemede balta, sivri enli kazma, çivi, silme taşı, pergel ve zımpara kullanılmaktadır (Fotoğraf 2-3).

Sacın geleneksel kullanım şekli sac ayağı üzerine oturtulup altında ateş yakılması şeklinde olmakla birlikte günümüzde en yaygın kullanımı ilk olarak 5 yıl önce tasarlanan sobalı modellerdir. Taş sacda ekmek, et, yufka, sulu yemekler pişirilebilmektedir ve saclar 900°C'ye kadar dayanabilmektedir. Ayrıca yağ kullanılmadan yiyeceklerin hazırlanması da ayrı bir avantaj sağlamaktadır. Bartın İl Özel İdaresi tarafından 2010'da gönderilen numuneler üzerinde yapılan laboratuvar çalışmaları da taşın bünyesinde herhangi bir sakıncalı madde olmadığından insan sağlığı üzerinde olumsuzluk teşkil etmediği de anlaşılmıştır. Taş sacların uzun ömürlü kullanımı için üzerinde özellikle durulan nokta kesinlikle yıkanmaması, hatta su ile hiçbir şekilde temas ettirilmemesi gerektiğidir. Sacların sadece yağ ile silinerek temizlenmesi gerekmektedir.

Sektör açısından bakıldığında 2018 itibariyle faal 6 usta bulunmakta, bunların da en yaşlısı 65, en genci de 18 yaşında olup hâlâ çıraklık yapmaktadır. Fakat sektör genel manada gerileme eğilimindedir. Devlet desteğinin olmayışı ve yerel yönetimin de konuya fazlaca eğilmeyişi ile taş sac yapımı ustaları vasıtasıyla bugünlere gelebilmiştir. Bununla birlikte tanıtımın yetersizliği ve buna bağlı insanların ürünle ilgili bilgisizliği, her zanaat faaliyetinde olduğu gibi çırak bulamama, dışarıya olan göçler, ürünün değerinin altında satışa sunulması ve bir birliğin tesis edilememesi temel problemler olarak sıralanmıştır. Taş saca en fazla talep İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'dan gelmektedir. Sektör özellikle 2000'lerin başında ciddi bir krize girmişse de tanıtım faaliyeti ve bu kapsamda da sosyal medyanın olanaklarıyla yeniden bir gelişim söz konusu olmuştur. 2000'lerin başında yılda en iyi şartlarda 300 taş sac satılabiliyorken 2013 – 2014'te 900'e kadar çıkmıştır. Son yıllarda taş saclar nispeten iyi fiyattan alıcı bulsa da yine de ustasının emeğinin karşılığı niteliğinde değildir. 2018 itibariyle sapsız 55 cm.'lik taş sacın 250 TL. olması gerekirken 150 TL.'den satılabilmektedir.

Pileki Taşı: Temel prensip olarak *Kurucaşile Taş Sac* ile neredeyse aynıdır. Sadece şekilsel olarak ve kullanım biçimi yönünden farklar vardır. Genel olarak Orta ve Doğu Karadeniz'de yapıyorluyduysa da son yıllarda sadece Samsun'da 1 ve Rize (İyidere)'de de 1 usta tarafından yapılmaktadır. Pileki taşı, taş saca kıyasla daha derin olup orta büyüklükte bir kaseye benzemektedir. Neredeyse sönme noktasındaki bu zanaat için coğrafi işaret olabilirliğinden bahsetmek bugün için çok güçtür. Söz konusu ustaların da yaşları çok ilerlemiş olduğundan, yaşayan insan hazinesi olarak değerlendirilmesi gereken böyle müstesna zanaatkarların bilgi birikimlerinin kendileriyle ebediyete intikalini önlemek adına ivedilikle yerel yönetimlerin girişimiyle tedbir çalışmalarına başlanmalıdır.

Ahlat Taşı: Yörede geçmişi 12. yy.'a uzanan "Selçuklu Mezar Taşları" yapımında da kullanılmış olan, bunun yanı sıra yöredeki pek çok tarihi yapının (Kümbetlerin, camilerin vs.) temel malzemesini *Ahlat Taşı* oluşturmuştur. Günümüzde ise sadece Ahlat'ta değil Bitlis ve çevresi ile Türkiye'nin pek çok yerinden bu taşın tasarımlar sipariş edilmektedir. Aydın

(Söke), Diyarbakır (Dicle, Lice), Şırnak ve Isparta (Senirkent – Hacı Hasan Camii)'da *Ahlat Taşı* çeşitli yapılarda kullanılmıştır. İstanbul, İzmir ve Adana'ya ise ekseri mezar taşı olarak gönderilmektedir. Almanya (Frankfurt)'ya da kilise yapımı için *Ahlat Taşı* gönderilmiştir.

Nemrut volkanının bir ürünü (Trakit/Trakiandezit) olan *Ahlat Taşı*, günümüzde Ahlat dışında Bitlis Merkez'de, Güroymak'ta ve Nemrut Dağı'nın çevresinde de bulunmaktadır. Bitlis'te en yoğun çıkartılan saha Ahlat'a bağlı Ovakışla Beldesi ile Ahlat arasındaki yol kenarıdır. Taş ustaları bugünkü üretim şekliyle devam edildiği takdirde bilinen rezervin 100 yıl yeteceğini belirtmişlerdir. En önemli sorun ise tek bir ocaktan her seferinde aynı kalitede taş elde edilemiyor olmasıdır. Kalite, kısa mesafelerde çok ciddi ölçüde değişebilmektedir. Özellikle de damar *Ahlat Taşı* için en istenmeyen faktördür.

Ahlat Taşı'nın 4 farklı rengi bulunmakla birlikte benekli ve ara renkte taşlar da söz konusudur. En yaygın 4 çeşit ise; Açık kahverengi, kızıla yakın koyu kahverengi (En yaygın bilineni), gri ve beyaz / kirlili beyaz *Ahlat Taşı*'dır (Fotoğraf 4). Benekli olan çeşit ise beyaz çeşidin koyu renk benekli olan tipidir. Bunlar içerisinde çoğu tarihi yapıda da kullanılmış olan ve *Ahlat Taşı* denildiğinde akla ilk gelen kıvımsız – kahverengi *Ahlat Taşı*, esasında ignimbitritlerdeki kaynaklaşma daha zayıf olduğundan dayanıklılığı en zayıf olan tiptir (Kazancı ve Gürbüz, 2014: 24). Nitekim ustalar da esasında yapılarda özellikle bu taşı kullanmaktan kaçınsa da dikkat çekici görüntüsüyle en fazla talep bu taşta olmaktadır. Koyu renkli ve diğerlerine göre daha yumuşak olan *Ahlat Taşı* zamanla özellikle de donlu günlerde patlama yapabilmektedir. İçlerinde en dayanıklı olan *Ahlat Taşı* tipi ise beyaz / krem rengi olanıdır ve sertliğinden ötürü de işlenmesi diğerlerine göre daha zordur.

Taş işlemede ilk etapta muhtelif boylarda bloklar halinde taşlar çıkartılır. Topraktan ilk çıktığında oldukça yumuşak olan *Ahlat Taşı* havayla temas ettikten bir süre sonra sertleşmeye başlamaktadır. Bugünkü şekliyle makineli kesim yörede 2000'lerde başlamıştır (Fotoğraf 5). Tasarımlar arasında mezar taşları başta olmak üzere, barbekü, şömine, dekoratif panolar, çeşmeler, dış cephe kaplaması, minare yapımı ve çeşitli peyzaj ürünleri ile kent mobilyaları bulunmaktadır (Fotoğraf 6 -7). Bugün için hammadde sıkıntısı olmamakla beraber faaliyetin çok yoğun işgücü gerektirmesi nedeniyle bu açıdan caydırıcılığın da olduğu bir faaliyettir.

S.S. Doğal Yapıtaşı Üretim ve Pazarlama Kooperatifine kayıtlı 3 üye bulunmakta olup Ahlat'ta faal olan 8 işletme bulunmaktadır. Sektör, bugünkü şekliyle siparişleri karşılayabilmektedir.

Fotoğraf 4: Farklı renklerde *Ahlat Taşı* çıkartılan ocaklardan görüntümler

Fotoğraf 5: Taşların atölyede kabaca düzeltilmesi işlenmesi ve kesilmiş blokların istiflenmiş hali

Fotoğraf 6: Ahlat taşı yapımı kabir (solda) ve barbekü

Fotoğraf 7: Ahlat peyzajında son yıllarda yoğun olarak kullanılmaya başlanan Ahlat Taşından yapılmış tasarımlara örnekler: Kent çeşmeleri

Süs taşları / Yarı değerli taşlar

Yozgat Ametist / Mor Yakut: Yozgat'ın Aydıncık ilçesinde çıkan ametist yörede "Mor Yakut" olarak adlandırılmaktadır. Esasında geçmişte amatörlerce bilinçsiz bir şekilde toplanıp ilçe dışına çıkartılsa da 2012'den sonra bu anlamda kayda değer girişimler söz konusu olmuştur. İlk olarak Halk Eğitim Merkezi bünyesinde yarı kıymetli taş işlemeciliği üzerine

eğitimler başlamış ve katılımcılara ametist tasarımlar konusunda eğitim verilmiştir. Tasarımlar ekseriyetle kolye, küpe, yüzük, broş ve tespihlerden oluşmaktadır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8: Yozgat ametistinden çeşitli tasarımlar

Dursunbey Ametisti: Esasında ametist dünyanın pek çok yerinde tesadüf edilebilen bir kuvars kristalidir. Balıkesir'in Dursunbey ilçesine bağlı Güğü Mahallesi'nde uzun yıllardır varlığı bilinen ametist için kayda değer bir yatırım ve sektörleşme söz konusu olmamıştır. Yöredeki ametistler kristal dişlerinin dizilimi, siyaha çalan mordan menekşe rengine kadar çeşitli tonlarda (Yoğun güneş ışığına maruz kalanlarda beyazlaşmalar olmaktadır) bulunmaktadır (Hatipoğlu, 2003: 248).

Kıbrısçık Taşı: Bolu'nun Kıbrısçık ilçesinde çıkan kalsedon, Türkiye'nin farklı bölgelerinde tesadüf edilen (Eskişehir, Ankara, Kırıkkale gibi), yarı değerli taşlardır. Dikkat çekici renkleri, damarlı yapısı ve dağınık yayılışıyla karakterize edilen bu taş uzun süredir Kıbrısçık ekonomisinde bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Yakın zamana kadar doğrudan ilçe dışına gönderilen *Kıbrısçık Taşı*, Kaymakamlık ve Belediye'nin işbirliği ile kurulan atölyede işlenerek çeşitli takılar tasarlanmaktadır.

Simav Ateş Opali: Dünyada çok az bulunan bu kuvars çeşidi ile ilgili en iyi rezervler Meksika, Avustralya ve Türkiye'ye aittir. Kütahya'nın Simav ilçesinde (Simav – Şaphane arasındaki saha) geçmişte Almanlar tarafından işletilen yataktan iyi kalitede ateş opalleri çıkartılmıştır. Uslu (2011: 6)'nun aktardığına göre henüz 1910 – 1914 yılları arasında Almanya – Avusturya ortak şirketi yörede ateş opali çıkartmış, 1966'ya gelindiğinde ise resmi makamlardan izin alınmaksızın yöredeki ocaklar işletilmiştir. Dünyada benzer özellikte veya aynı diyebileceğimiz karakterde mineral ve kayaçların coğrafi işaret kapsamına alınması çok güçtür. Bunun için muhakkak bazı ayırt ediciliklerin olması gerekmektedir. *Simav Ateş Opali* de Meksika'da ateş opali ile büyük ölçüde benzerlik göstermekle beraber renk özelliği açısından bazı farklılıklar söz konusudur (Uslu, 2011: 24). Bu noktada söz konusu *Simav Ateş Opali* için muhakkak karakteristiklerin detaylı bir şekilde ve dünyadaki diğer ateş opalleriyle farklılığının belirtilerek ortaya konması gerekmektedir. Bu sayede söz konusu yarı kıymetli taşın coğrafi işaret olup olamayacağı da netlik kazanmış olacaktır.

Mecitözü Taşı: Çorum'un Mecitözü ilçesi kırsalında uzun yıllardır çakmak taşı ve düven taşı olarak kullanılan bu taşlar 2016'dan sonra takı tasarımında kullanılmak üzere yeniden gündeme gelmiştir. İlk olarak 2016 yılında başlayan girişimlerin ardından 2017'de ticari manada üretim başladı. Tasarıma konu olan ve *Mecitözü Taşı* adıyla da bilinen bir silikat minerali olan jasper (Jasper Taşı olarak da bilinir)'dir (Fotoğraf 9). Yörede çıkan jasperler ekseri 2. – 3. kalite taşlardır. Çok çeşitli renkleri bulunan bu mineralin özellikle yörede en karakteristiği olan "Ballı Akik" adıyla bilineni dikkat çekmektedir. Özellikle

Telken ve Sülüklü köylerinde bulunan bu taş, köylülerce veya taş işleme atölyesi ekibi tarafından toplanmaktadır. Çok dağınık bir yayılış gösteren *Mecitözü Taşı*, 70 cm.'lik nodüller halinde olabildiği gibi ekseri 30 – 35 cm. boylarındadır. Yaklaşık 30 – 35 cm.'lik bir parçadan 40 – 45 parça takı elde edilebilmektedir. Kolye, küpe, yüzük, broş, bileklik, tespih, masa süsü, kaide gibi tasarımlar söz konusudur. 2018 itibariyle *Mecitözü Taşı*'ndan yapılmış bir set (Kolye, küpe ve yüzük) 150 – 160 TL. olması gerekirken en iyi şartlarda 120 ila 110 TL.'ye satılabilmektedir. Taşın yöre ekonomisinde daha etkin bir hale getirilmesi için Mecitözü'nde modern ekipmanlarla donatılmış bir atölye kurulmuş ve burada kursiyerlere takı tasarımı ve taş işleme konusunda eğitim verilmektedir. Söz konusu taşların yöre ekonomisinde etkinliğini artırabilmek adına kurulan S.S. Mecitözü Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi de bu anlamda kayda değer girişimlerde bulunmaya devam etmektedir.

Fotoğraf 9: Ham Haldeki Mecitözü taşı ve kolye tasarımı

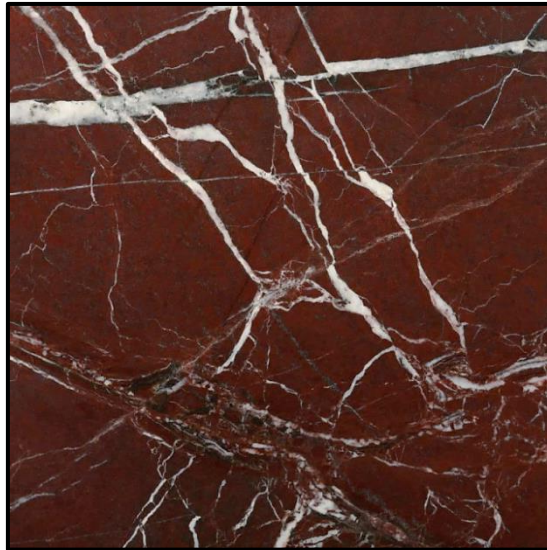
Oltu Zümrüdü / Turnalı Opali: Özellikle son yıllarda popülaritesi artan yarı değerli bir taştır. Renginden ötürü zümrüde benzetildiğinden bu isimle anılmakta olup esasında yeşil renkli bir çeşit opaldır. Yeşil renginin yanı sıra mavi, kırmızı, kiremit rengi ve gri renkli olanları ile damarlı çeşitleri de vardır. Şenkaya'nın Turnalı Mahallesi'nde yaygın olarak ve az sayıda dağınık şekilde de Oltu'da yayılış göstermektedir. Bu nedenle "Turnalı Opali" olarak da bilinmektedir. Genel olarak Erzurum opal çeşitliliği açısından çok zengin olup yörede bulunan 31 farklı opal çeşidinden 3 tanesinin buraya has olduğu belirtilmektedir (Zaimoğlu ve Kaplanoğlu, 2012: 1106). *Oltu Zümrüdü* ya da *Turnalı Opali* olarak adlandırabileceğimiz bu opal çeşidi de Erzurum'a özgü çeşitlerden birisi olup uluslararası opal sınıfına burada keşfedildikten sonra dahil olmuştur. Günümüzde özellikle takı tasarımı konusunda yoğun bir şekilde kullanılan bu opal çeşidi yüzük, kolye, küpe, broş, bileklik gibi objelerin yapımında kullanılmaktadır.

Milas Diasporu: Ticari hayatta Zultanit (Sultani Taşı) adıyla işlem gören özellikle yurtdışında takı tasarımında değerlendirilen bir taştır. Diasporun çıkartıldığı saha aynı zamanda Etibank'ın uzun bir süre boksit madenini işlettiği saha olup söz konusu taşın uzun süre dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de değerinin anlaşılabilmesi nedeniyle boksit madenin yanında atıl halde kalmıştır (Babalık, 2009: 25). Zarar ettiği gerekçesiyle kapatılan boksit madeni sonrasında değerlendirilmemiş olan diaspor, özel bir maden şirketi tarafından işletme sahası kiralanarak çıkartılmaya başlanmış ve çıkartılan diasporun tamamı başta ABD olmak üzere yurtdışına gönderilmiştir. Son yıllarda işletme tarafından işlenmiş ve doğrudan mücevher olarak tasarlanmış taşlar yurtdışına satılmakta ve bu sayede daha çok kar elde edilmektedir. Taşın en önemli özelliği ise ışıktaki renk değiştiriyor oluşu ve 4 farklı renge bürünüşüdür (Yeşil, sarı, mavi ve violet / ametist rengi). Özellikle yağmurlu ve güneşli

havalarda renk değişimi çok daha belirgin olmakta hatta aynı anda birkaç farklı rengi de kristalde görmek mümkün olabilmektedir². Şeffaf kristallerinin göz alıcı görüntüsü, özellikle mücevher tasarımında diğer kıymetli taşlara kıyasla çok cazip bir alternatif olarak öne çıkartılmaktadır. Tasarımcılar pırlantadan sonra en ideal taşın *Milas Diasporu* olduğunu belirtmişlerdir. Dünyada bilinen ve işletilen tek rezerv sahası olan Milas (Selimiye)'ta rezervinin çok sınırlı olduğu, son yıllarda bir yatırım aracı olarak da işlem gördüğü belirtilmiştir. Artan değerine paralel olarak kaçakçılık faaliyetleri de önemli ölçüde artmıştır.

Yapı malzemesi taşlar

Elazığ Vişne Mermeri: Sadece Türkiye'nin değil dünyanın en seçkin mermer çeşitlerinden olup coğrafi işaret başvurusu yapılmıştır. Yörede *Vişne Mermeri*, *Elazığ Vişnesi*, *Vişne Çürüğü Mermeri* gibi isimlerle de bilinmektedir. Dış görünüşüyle diğer mermerlerden vişne çürüğü rengiyle ayrılan ve aralarındaki belirgin beyaz damarlarıyla ayrı bir karakteristik kazanan bu mermer çeşidi özellikle prestij yapılarda tercih edilmektedir (Fotoğraf 10). Dünyanın farklı yerlerinde çok seçkin yapılarda (Beyaz Saray, Palmiye Adaları / Dubai gibi) kullanılmış olan *Elazığ Vişne Mermeri*, hâlâ talep görmeye devam etmektedir. Başta Çin olmak üzere Kuzey Afrika, Avrupa ve Arap ülkelerine gönderilmektedir.

Fotoğraf 10: Tipik Bir *Elazığ Vişne mermeri* kesiti³

Elazığ Vişne Mermeri, uluslararası ticarete İtalyanca “Rosso Levanto” adıyla da bilinmekte olup bunun sebebi Elazığ'daki yataklar keşfedilene kadar bu alandaki tek tedarikçi İtalya'ydı. Daha sonra İtalya'daki rezervler tükenince günümüzde yegane tedarikçi konumuna Türkiye gelmiştir (Elazığ Mermer Raporu, 2011: 32). *Elazığ Vişne Mermeri*, Alacakaya ilçesinin 3.3 km. güneydoğusundaki Altıoluk köyünden yoğun olarak çıkartılmakta olup 15.000.000 m³ rezerv söz konusudur (MTA, 2009: 260). Bununla birlikte yörede çok çeşitli (20'ye yakın) mermer çıkartılmaktadır. 2018'e geldiğimizde Elazığ'da toplam 15 işletmede, 252 kişi (12'si mühendis) istihdam edilmiştir.

Muğla Beyaz Mermeri: Türkiye'nin önemli mermer üreticilerinden olan Muğla'nın da özellikle *Muğla Beyazı* veya *Yatağan Beyazı* olarak da bilinen mermer çeşidi karakteristik olup coğrafi işaret başvurusu yapılmıştır. Beyaz renkli ve bazılarında belli belirsiz grimsi damarlar olan bu mermer çeşidi dünyanın pek çok ülkesine gönderilmektedir. İl genelinde

² Bu özelliği nedeniyle Rusya'da çıkartılan Aleksandrit taşıyla da karıştırılabilmektedir.

³ Görsel için bkz. <http://www.alacakaya.com/urunaltsayfa/index/16> (Son erişim: 05.04.2019).

100'ün üzerindeki mermer ocağı ve mermer işleme fabrikalarında doğrudan ve dolaylı 7.000 kişi istihdam edilmektedir.

Eskipazar Sarı Traverteni: Özellikle zemin döşeme ve kaplama taşı olarak kullanılan *Eskipazar Sarı Traverteni*, uzun yıllar pek çok yapıda (Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ebedi istirahatgâhı olan Anıtkabir'in zemin kaplamasında) kullanılmıştır. Son yıllarda küçük parçalara ayrılarak mozaik şeklinde de pano yapımında kullanılan bu taşlar, çoğu mermer ve travertene kıyasla Türkiye çapında tanınırlığı oldukça sınırlıdır.

Eskipazar Kösüre Taşı: Karabük'ün Eskipazar ilçesinde geçmişte yaygın, günümüzde ise azalan bir bileme aracı olarak kösüre taşı yapımı söz konusudur. Burada söz konusu olan bileme aracının coğrafi işaret olup olamayacağına tartışmaya açık bir husus olduğudur. Bileme aleti yani kösüre taşı Anadolu'nun hemen her yerinde geçmişte yegane bileme malzemesi olduğu için ihtiyaç duyulan bir üründü. Yapım tekniği ve kullanım amacı Eskipazar'da dahil Türkiye'nin her yerinde aynı veya büyük ölçüde benzer olan bu taş için en iyi ihtimalle kullanılan taşın birtakım farklılıkları olmalıdır ki, tüm Türkiye için bunun tayini ve tespiti çok güçtür. Zira günümüzde az da olsa Bartın, Trabzon, Tokat, Ankara, Nevşehir, Kayseri ve Adana'da kösüre taşı üretimine ve kullanımına rastlanmıştır. Bu ve benzeri değirmen taşı, düven taşı, havan taşı, dibek gibi aletlerin coğrafi işaret olarak ele alınması çok güç ve de ancak uzun soluklu bir çalışma sonrasında değerlendirilebilecek özelliktedir.

Bayburt Taşı: Beyaz ve mavi karışımı bir çeşit tüfit olan *Bayburt Taşı* son yıllarda modern tesislerde işlenmeye başlamıştır. Yörede ekseri Merkez ve Aydıntepe ilçelerinde bulunan *Bayburt Taşı*'nın 2.535.729 ton görünür ve 643.000 ton muhtemel rezerv vardır (MTA, 2009: 133). Beyaz, sarı ve yeşil olmak üzere 3 farklı çeşidi bulunan söz konusu taş pek çok yapıda kullanılmıştır. Yöredeki taş işlemeciliğindeki köklü bilgi birikimiyle Mostar Köprüsü'nün restorasyonu için de yöreden bir kısım taş ustası götürülmüştür.

İskenderun Siyahı: İşlendiğinde parlak siyah rengeyle dikkat çeken ve çok hafif kalsit damarları (Beyaz damarlı) bulunan bir mermer çeşididir. Blok verimi düşük olmakla birlikte dikkat çekici olmasıyla özellikle geniş mekanların zemin ve duvar kaplamalarında tercih edilmektedir. Türkiye'nin farklı yerlerinde de bulunan fakat çoğu ekonomik ömrünü tamamlamış benzer mermerler de söz konusudur.

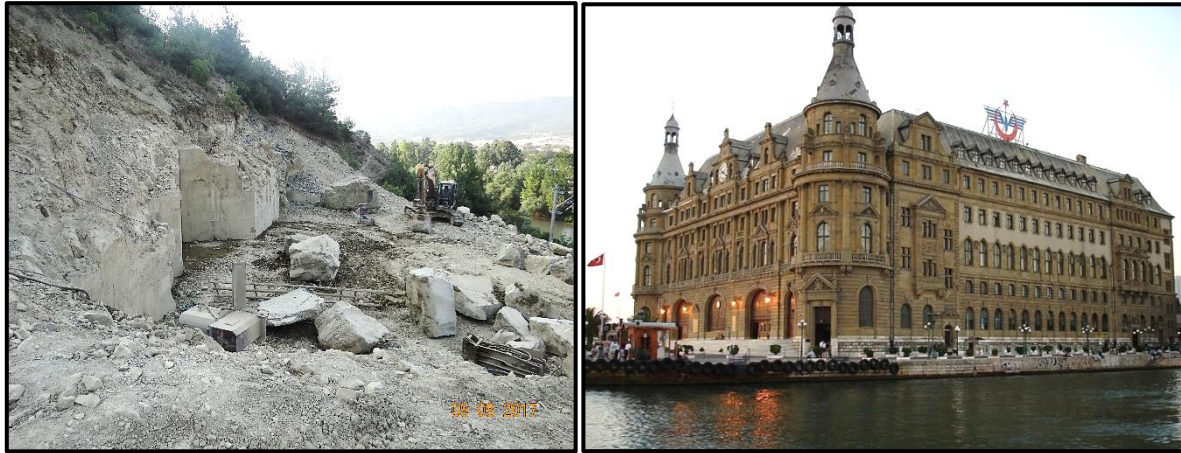
Ankara Taşı: Ankara'daki pek çok yapıda kullanılmış (Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi binası, Merkez Bankası gibi) olan bir çeşit andezittir. Üst Miosen yaşlı *Ankara Taşı*'nin ticari değeri olan 2 çeşidi bulunmakta olup bunlardan en çok tercih edileni "Gölbaşı Andeziti" olarak da bilinen *Pembe Ankara Taşı*, diğeri de *Gri Ankara Taşı*'dir. Ekseri zemin döşemede kullanılan bu taş Ankara ve Kırıkkale'de bol miktarda çıkartılmaktadır. Dayanıklı bir taş olması yanı sıra kolay işlenebilirliği ile tercih edilen bir yapı malzemesidir.

Karacabey Siyahı: Bursa'nın Karacabey ilçesinde uzun yıllardır çıkartılmakta olan bir mermer çeşididir. Ocaklar Seyran Köyü'nde yoğunlaşmıştır ve 2.500.000 m³ rezerv söz konusudur (MTA, 2009: 184). Yörede "Siyah İnci" olarak da bilinen bu mermer *İskenderun Siyahı*'na kıyasla daha soluk siyah renktedir ve bu mermer çeşidinde de kalsit damarlar belirgindir. Türkiye'deki bir diğer popüler siyah mermer de içerisinde mikro fosiller bulunan *Toros Siyahı*'dır ve *İskenderun Siyahı*'na çok benzemektedir.

Bilecik Beji Mermeri: Bilecik'te çıktıkları yöreye göre anılan mermerlerden; *Bilecik Beji* veya *Söğüt Beji* olarak bilinenleri en popüler olanlarıdır. Bilecik'te çok çeşitli mermerler söz konusu olup yöre ekonomisinde önemli bir kolu oluşturmaktadır. *Bilecik Beji* için; 5 milyon m³ jeolojik rezerv; Taşçılar ve Çukurören'de çıkartılmakta olan *Bilecik Pembesi* /

Gülkurusu için 1 milyon m³'lük rezerv ve Gölpaazarı – Şahinler köyünde çıkan *Gölpaazarı Beji* için de 400 milyon m³'lük rezerv söz konusudur.

Lefke Taşı: Günümüzde ekonomik değeri haiz bilinen tek yataklar Bilecik'in Osmaneli ilçesindeki ocaklardır. Varlığı çok uzun zamandır bilinen bu kaynak aynı zamanda İstanbul'un simgelerinden biri haline gelmiş olan Haydarpaşa Garı'nın yapımında da kullanılmıştır. Uzun bir süre ticari manada kullanılmayan ocaklar, Haydarpaşa Garı'nın restorasyonu ile yeniden gündeme gelmiştir (Fotoğraf 11). Yerel yönetimin bu özel kaynakla ilgili asıl tasarrufu, taşın sadece tarihi yapıların restorasyonu ve özel yapıların (Çeşme, köprü gibi) tasarımında kullanılmasına yöneliktir.

Fotoğraf 11: Osmaneli'nde *Lefke Taşı* çıkartılan ocak ve *Lefke Taşı* kullanılan İstanbul'un simgeleri arasındaki Haydarpaşa garı

Ünye Taşı: Coğrafi işaret başvurusu yapılmış olan *Ünye Taşı* da son yıllarda tanınırlığı daha da artan ve pek çok prestij yapıda (BAE, ABD, İtalya ve Türkmenistan) kullanılmıştır.

Elbette Türkiye gibi farklı jeolojik zamanlardan oluşukların yaygın ve de çeşitli olduğu bir ülkede örnekleri çoğaltmak mümkündür (*Vize Pembesi*, *Ege Bordo Mermeri*, *Eskişehir Mavi Kalsedonu* gibi). Öte yandan belli bir yöreyle özdeşleşmiş olarak anılıyor olsa bile bu gibi ürünlerin hepsinin coğrafi işaret olamayacağını da belirtmek gerekir. Dış görünüş açısından ayırt ediciliği olması bile çoğu zaman bu gruptan ürünlerin coğrafi işaret olması için yeterli değildir. Bu açıdan her bir mineral ve kayacın yöresel karakteristiğinin ve benzerlerinden farklılığının kesin bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Bunlar dışında Türkiye'de taş işçiliği ile öne çıkan bazı ürünlerde vardır. Bu taş işlemecilik ürünlerine en popüler örnek oniks işleri ve *Defne Taş İşlemeciliği*'dir. *Defne Taş İşlemeciliği*, Hatay'ın Defne ilçesinde yapılmakta olup mazisi çok gerilere uzanan bir faaliyettir. Defne'den çıkartılan siyah taşlar (Seyatit) çeşitli takılar ve süs eşyaları yapımında kullanılmaktadır (Fotoğraf 12). Bir kolye ucunun yapımı yarım saat, 4 cm.'lik bir biblo ise 20 dakikada yapılabilmektedir. Takıları ekseri yerli halk, mitolojik ve tarihi karakterlerin tasarlandığı bibloları ise yabancı turistler almaktadır. Söz konusu faaliyet adına 2018 itibariyle yörede 7 kadar usta kalmıştır.

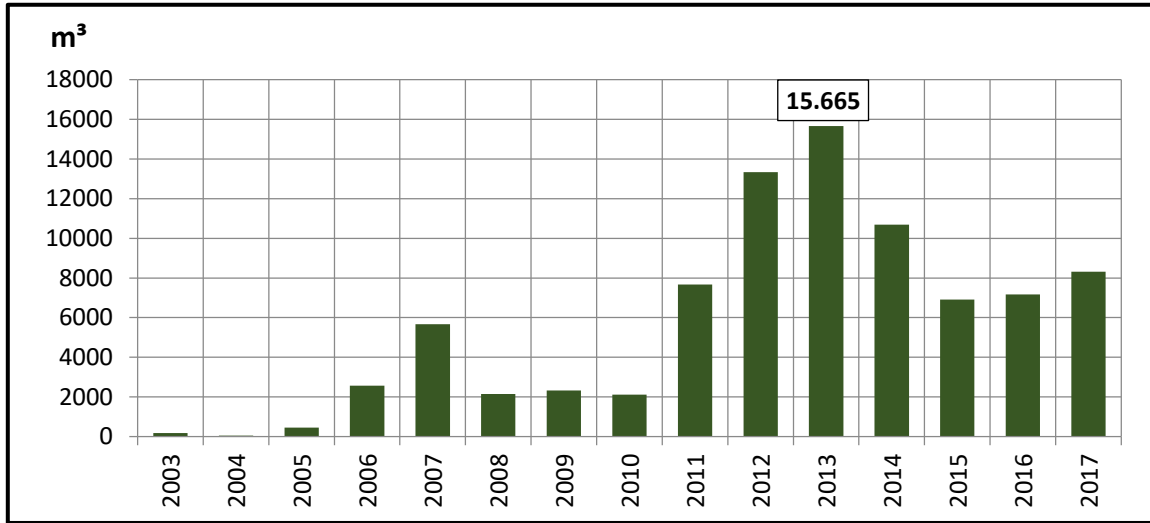

Fotoğraf 12: Defne taş işlemeciliği'nde kullanılan başlıca iki alet (sol üstte) ve çok çeşitli tasarımlardan örnekler

Türkiye'de belli yörelerin karakteristik onikslerinden çok özellikle de turizme yönelik olarak tasarlanan oniks işlemeciliği ile öne çıkan yöreler bu anlamda daha fazla tanınırlığa sahiptir. Özellikle Kırşehir, oniks işi ürünleriyle geçmişten beri dikkat çeken yörelerimizdendir.

Oniks de tıpkı traverten gibi ülkemizin bilinen kırık hatları boyunca ve de karstik boşluklarda gelişme göstermiştir. Soğuk bikarbonatlı maden sularının ağır ağır oluşturduğu yarı şeffaf kristalli bir mermer türü olup “Damarlı Akik” ve “Su Mermeri” olarak da adlandırılır. Bununla birlikte zaman içerisinde çıkartıldıkları yerle özdeşleşen veya kullanım amacıyla özel isimler kazanmış oniks çeşitleri de bulunmaktadır. *Yunus Emre Oniksi*, *Balgami Taş* (Limon renkli oniks) bunlara birkaç örnektir. Oniksler ekseriyetle büyük bloklar veremediklerinden ve de nispeten daha dayanıksız olduklarından süs eşyası veya küçük ölçekli dekorlarda kullanılırlar (Fotoğraf 13). Bir diğer yaygın kullanım alanı da mücevherlerdir. Başta siyah oniks gibi nadir ve de yarı değerli taşlar kategorisindeki akikler olmak üzere pek çoğu takı ve tespih yapımında kullanılmaktadır. Buna karşılık son yıllarda başta Çin ve Pakistan'dan gelen ucuz oniks eşyalar yerli üreticiyi ciddi anlamda zorlamakta ve buna bağlı olarak da pek çok yerde bu zanaat gerilemektedir.

Türkiye'nin toplam 1.307.000 m³'lük oniks rezervinin % 76.51'i Manisa ve % 22.95'i Bolu ilinde bulunur (DPT, 2001). Manisa'daki işlenebilir rezervin tamamı Demirci ilçesi Saraycık köyündedir (*Demirci Oniks Mermeri*). Üretime gelince 2006'ya kadar 1.000 m³'ün altında kalmış olsa da 2006 ve 2007'de birkaç katlık artışla dikkat çekici bir gelişim yaşanmıştır (Şekil 3). Sonraki 3 yılda ise üretim belli bir seyirde kalmış olsa da 2011'de bir önceki yılın 3 katına yakın bir artış yaşanmış ve 2013'e değin bu artış devam etmiştir. 2013'te ise 15.665 m³'lük üretimle tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmış, sonrasında da ani bir düşüş yaşanmış ve 2015'te 6.905 m³ olan üretim 2017'de bir miktar artışla 8.311 m³'e çıkmıştır (Şekil 3).

Şekil 3: Türkiye’de 2003 – 2017 yılları arası oniks üretimi

Kaynak: MAPEG, 2019.

Fotoğraf 13: Ham ve parlatılmış Oniks örnekleri ve muhtelif tasarımlar (Kırşehir ve Sivas)

Sonuç

Coğrafi işaretler bir yana Türkiye'nin uluslararası ticarete en iddialı olduğu alanlardan birisi doğal taş sektörüdür. Rezervinin bolluğu, çeşitliliği ve karakteristiklerinin çokluğu ile bu anlamda dünyanın en şanslı ülkeleri arasında sayılmaktadır. Öte yandan bu avantajın çok iyi bir şekilde yönetilmesi ve en yüksek gelirin elde edilebilmesi için sektörün planlamasının geniş katılımlı multidisipliner bir çalışmayla yapılması gerekmektedir. Bu noktada ise coğrafi işaret olan ve olabileceklerin durumunun ayrıca ele alınması gerekmektedir.

Coğrafi işaret odağında konuyu ele aldığımızda maalesef bu alanda altyapı çalışmalarının hala çok yetersiz ve teknik donanımın eski olması ile hem sektörel açıdan hem de coğrafi işaret mevzuatı açısından yetersizlikler dikkat çekmektedir. Bazı mermer ocaklarında ise kayıpların % 60'ı bulunduğu belirtilmiştir. Coğrafi işaret niteliğindeki doğal taşlar için ise bu derece yüksek kayıplar kabul edilebilir olmaktan uzaktır. Bu anlamda söz konusu, aynı zamanda da tükenebilir olduğu unutulmaması gereken taşlar için en yüksek randıman ve en düşük kayıplı maden işletmeleri donatımının tesis edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Afyonkarahisar'da örnek bir uygulama olarak alınması gereken doğal taş işletmelerinin artıkları, Türkiye topraklarında emsalsiz örnekleri bulunan mozaiklerde olduğu gibi mutlaka değerlendirilmesi gerekmektedir. Modern tasarımlar yanı sıra Antik Yunan dönemine ait örneklerin replikalarından oluşan panolar, coğrafi işaret kapsamındaki doğal taşlarla tasarlanarak hem katma değerli ürünler hem de önemli bir istihdam alanı

sağlanabilecektir. Yine bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir diğer husus süs / yarı kıymetli taşlar için Türkiye’de bir borsanın kurulması gerektiği ve kaçak toplayıcılığın mutlak suretle önüne geçilmesi gerektiğidir. Coğrafi işaret kapsamındaki doğal taşlarla ilgili bir diğer husus bu gruptan ürünlerin olabildiği kadar ham veya kabaca işlenerek yurtdışına çıkmasının önüne geçilmesi gerektiğidir. Özellikle belli bir tasarıma yönelik talep edilen taşlar (Şömine, mezar taşları, barbekü, lavabo gibi) olabildiği kadar mamul halde gönderilmeli, işçilik hizmeti de bu ülke topraklarında kalmalıdır. Bu noktada özellikle de yarı kıymetli / süs taşlarının ham veya kabaca işlenmiş biçiminde yurtdışına çıkışının kesinlikle yasaklanmalıdır. Türkiye’deki büyük mücevher firmalarıyla anlaşarak, hatta geleneksel Anadolu takıları ya da coğrafi işaret olan / olabilecek takılarla bu taşların bütünleştirilerek tasarımıyla yurtdışı pazarlara açılması teşvik edilmelidir. Bu noktada tüm doğal taşlar içerisinde bu gibi yarı kıymetli taşlara ayrıca özen gösterilmesi gerekmektedir.

Coğrafi işaret uygulamasında en sık görülen sorunlardan biri de önceki dosyalarda yapılmış bir hata veya noksanlık sonraki başvurular için referans teşkil edebilmekte ve bu durum bir hatalar silsilesi oluşturmaktadır. Bu ürün grubu içerisinde de sadece *Marmara Beyazı* için kısa da olsa rezerv bilgisine yer verilmiştir. Oysaki tükenebilir bir kaynak için bu bilgi coğrafi işaret olacak bir ürünün geleceği için çok önemli bir husustur. Ocakları ekonomik ömrünü doldurmuş, blok verimi düşük madenler / doğal taşlar için coğrafi işaret olabilirliği ne derece mümkündür? Aynı durum küçük ölçekli nodüller, kırıntılar halinde bulunan ve pek çoğu yarı kıymetli taşlardan oluşan ürünler için de geçerlidir. Bu açıdan MTA ile yapılacak işbirliği sonrası nihai rezerv bilgileri ışığında söz konusu rakamsal verilerin dosyada mutlaka yer alması gerekmektedir. Dosyalardaki bir diğer önemli eksiklik ise hiçbirinde haritanın bulunmuyor oluşudur. Harita bu ürün grubu için diğer ürün gruplarından çok daha önemliken hiçbir dosyada yer almayışı kayda değer bir eksiklik. Başvuru dosyasında belirtilmiş olsa bile bu ürün grubu için ilan edilen dosyada da muhakkak yer alması gerekmektedir. Sınırlar ise genel ifadelerden, il ve ilçe belirtmekten ziyade köyler veya ocakların yoğunlaştığı saha (Havza, belde gibi) bazında detaylı bir şekilde belirtilmelidir. Örneğin; *Oltu Taşı* için coğrafi sınır “Türkiye” olarak belirtilmiştir. *Oltu Taşı*, tüm Türkiye’de bulunan bir maden midir? Eğer bu ifadeyle kastedilen işlemecilik faaliyetiyse, tıpkı bakır ürünlerde olduğu gibi bu ürün için de “Oltu Taşı İşlemeciliği” şeklinde belirtilmesi uygun olacaktır. Bu husus, dosyanın en önemli hatalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer durum, *Eskişehir Lületaşı* için de geçerli olup, söz konusu taşın Eskişehir’in her yerinde çıkan bir taş olmadığı, eski ocakların ekonomik ömrünü çoktan doldurduğu göz önüne alındığında sınırların çok daha titiz bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Bu noktada genel manada bu ürün grubunun coğrafi işaret dosyalarının taşların / minerallerin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin belirtildiği, laboratuvar analiz sonuçlarının belirtildiği raporlardan ibaret olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Genel olarak coğrafi işaret kapsamındaki jeolojik değerlerle ilgili uygulamanın gereklerinin yerine getirildiğini (Denetleme, tanıtım, etiketleme gibi) söylemek çok güçtür. Mevcut coğrafi işaretli ürünlerdeki bu aksaklık coğrafi işaret olabilirliği ürünler için de gözlemlenebilecek olduğundan mevzuatın gereklerinin sıkı bir şekilde yerine getirilmesine muhakkak özen gösterilmesi gerekmektedir.

Coğrafi işaret özelinde ele aldığımız konu da ürünlerle ilgili asılsız / uydurma bilgiler, sosyal medya aracılığı ile kontrol edilemez ölçüde yaygınlaşmaktadır. Özellikle son yıllarda coğrafi işaret konusunun popülerliğinin artması ve yörelerin bu anlamda adeta birbirleriyle rekabete girişmesi bu konudaki asılsız ve/veya yanlış haberlerin de hızla yayılmasına sebep olmaktadır. *Bayburt Taşı* da bu kapsamda sosyal medya da “Mostar Köprüsü *Bayburt Taşı* ile yenilendi” haberi hararetle tartışmalar yaratmış, bir kısım bunu beyan ederken diğer kısım ise yalanlamıştır. Ne yazık ki, bir ürünü (Burada *Bayburt Taşı*’nı kastetmediğimizi belirtelim) coğrafi işaret kapsamına sokmak için uydurma haberlerin de çok yaygınlaştığını, hatta

olmayan tarihi kaynakların bile bir şekilde farklı yorumlamalarla dile getirildiğini üzümlere belirtmek de fayda var. Nitekim coğrafi işaret ile uluslararası tanınırlığı artabilecek ürünlerin yanlış bir şekilde tanıtımı, ürün prestijine telafisi mümkün olmayacak zarar verebilecektir.

Kaynakça

- Addor, F. & Grazioli, A., (2002). “Geographical indications beyond wines and spirits-A Roadmap for a better protection for geographical indications in the WTO TRIPS Agreement”, The journal of world intellectual property, 5(6), pp. 865-897, Switzerland.
- Anonim, (2001). “Geographical Indications: Historical background, Nature of rights, Existing Systems for protection and obtaining effective protection in other countries”, World Intellectual property organization, standing committee on the law of trademarks, Industrial designs and geographical indications, Sixth Session, pp. 30, Geneva.
- Babalık, H. (2009). *Türkiye değerli taş potansiyeli ve pazarlama sorunları*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, s. 108, Aydın.
- DPT, (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı – Madencilik özel ihtisas komisyonu raporu*, Genel Endüstri Mineralleri II. (Mika, Zeolit, Lületaş), Çalışma grubu raporu, Ankara.
- Hatipoğlu, M. (2003). Güğü köyü ametist kristallerinin değerlendirilmesi (Dursunbey, Balıkesir, KB Türkiye) ve yöresel ekonomiye katkısı, *Türkiye IV. Mermer Sempozyumu*, 18-19 Aralık 2003, s. 243 – 256.
- Kazancı, N. & Gürbüz, A. (2014). “Jeolojik miras nitelikli türkiye doğal taşları”, Türkiye jeoloji bülteni, 57(1), s. 19-44.
- MAPEG, (2019). Maden ve petrol işleri genel müdürlüğü istatistikleri, <http://www.mapeg.gov.tr/Anasayfa.aspx> (Son erişim: 22.04.2019).
- MTA, (2009). *İl il Türkiye'nin yer altı kaynakları*, MTA yayınları, s. 693, Ankara.
- Şahin, G. (2019). *Türkiye'nin Coğrafi işaretleri ve bunların Türkiye ekonomisinde etkin kullanımları*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, s. 2551, İstanbul.
- Taşlıgil, N. & Şahin, G. (2011). Doğal ve kültürel özellikleri ile Lületaş, *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi*, 4(16), s. 436-452, Kış 2011.
- Taşlıgil, N. & Şahin, G. (2016). Yapı malzemesi olarak kullanılan Türkiye doğal taşlarının iktisadi coğrafya odağında analizi, *Marmara coğrafya dergisi*, (33), s. 607-640, İstanbul.
- TPE, (2019). Coğrafi işaret dosyaları, <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/> (Son erişim: 22.04.2019).
- Uslu, G. Ş. (2011). *Simav (Kütahya) Bölgesindeki ateş opali oluşumlarının mineralojik-petrografik özellikleri ve gemolojik kullanım alanları*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 87, İzmir.
- Zaimoğlu, Ö. & Kaplanoğlu, M. (2012). Takılarda Oltu Zümrüt'ü, *Batman üniversitesi yaşam bilimleri dergisi*, 1(1), s. 1101-1116, Batman.

Kaynak kişi ve kurumlar

- Çubuk Agat Taşı:* Hikmet Metin / Yeşil Çubuk AŞ. Yönetim Kurulu Başkanı
Jeofizik Mühendisi Yusuf Kürşat Mercan
Ömer Tosun / 10 Yıllık Taş İşleme Ustası
Uğur Çevik / Reklam – Tanıtım Sorumlusu
Duygu Eroğlu / Koordinasyon Sorumlusu
Osman Bal / Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı
- Ahlat Taşı:* Nurettin Altındaş / 40 Yıllık Usta
Seyfettin Altındaş / 12 Yıllık Usta
- Kurucaşile Taş Sac:* Mustafa Kayık / 31 Yıllık Taş Sac Ustası

-
- Mecitözü Taşı:* Halk Eğitim Merkezi Müdürü Erol Ateş
Sabri Güven Erol / Usta Öğretici
- Eskişehir Lületaşı:* Muharrem Yılmaz / Lületaşı İşlemeciliği Ustası
Aktaş Lületaşı / Cihangir Aktaş
Ali Dülger / Lületaşı İşlemeciliği Ustası
- Oltu Taşı:* Ömer Canımkbey / Oltu Taşı İşleme Ustası
Ali Canımkbey / Oltu Taşı İşleme Ustası
Mustafa Karaca / Oltu Taşı İşleme Ustası
-